

Renata Hanynets

## RETURNING MEMORY TO PŁASZÓW

*The purpose of the research is to demonstrate the transformations of the Plaszów memorial space from 1945 to the present day by analyzing the monuments on the site and investigating commemorative practices related to Plaszów. Analyze how Plaszów is becoming a place of Holocaust remembrance in Krakow and evaluate the effectiveness of reviving the memory of this place.*

**Methodology:** memorial space of Plaszów was analyzed on the basis of interpretations of the concept of “place of memory” in the context of Pierre Nora’s methodology. Plaszów transformation from “place of non memory” to “place of memory” is considered.

**The scientific novelty** of the study lies in a comprehensive analysis of the memorial landscape of Plaszów. The article examines the monuments located on the territory of the former concentration camp as a material symbol and commemorative practices associated with Plaszów, as the functioning of these symbols in the memorial, museum and cultural space of Krakow.

**Conclusions:** the Plaszów Memorial Space began to take shape in the post-war years, and monuments appeared in different years at the initiative of various organizations representing groups of victims of the Plaszów concentration camp. The tragic history of the territory and several monuments coexist with recreational activities carried out by the residents of the district, which indicates that the monuments do not fully reveal Plaszów as a place where the Holocaust took place. Changes in Plaszów’s perception began in 2002 with the inclusion of the area in the list of monuments, which stimulated an architectural competition that raised questions about the future of the area. The history of Plaszów and its current state became the subject of several photo exhibitions, which contributed to the intensification of interest in its history both specialists and the general public. Since then, several organizations have dedicated lectures, discussions and exhibitions to Plaszów. Since 2017, the Historical Museum of Krakow has decided to memorialize the territory and its activities have laid the foundation of the newly created institution “Museum – Place of Memory KL Plaszów”. Over the last few years, Plaszów’s commemorative practices have become much more intense, and with the creation of the “Museum – Place of Memory KL Plaszów”, the location has every chance to gradually displace inappropriate activities from its territory and to become a place of memory about the Holocaust in Krakow.

**Keywords:** Plaszów, memorialization, place of memory, Holocaust.

10.33124/hsuf.2020.12.02

Олександр Давлетов

## ВІД МАЛЕНЬКОЇ ДІВЧИНКИ ДО СПРАВЖНЬОЇ ФРАУ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ЖІНКИ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТРЕТЬОГО РАЙХУ (АНТИСЕМІТСЬКИЙ АСПЕКТ)

**Мета** дослідження полягає в розкритті концепції нацистського виховання молоді, викладеної Адольфом Гітлером у його програмному творі – книзі «Моя боротьба», що у ХХ ст. стала своєрідною «Біблією нацизму» та була втілена в повсякденне життя Німеччини у 1933–1945 рр.; а також виявленні особливостей процесу зародження націонал-соціалістичної молодіжної організації на теренах Веймарської республіки та Третього райху щодо німецьких дівчат та жінок.

**Наукова новизна:** Автором висвітлюються маловідомі сторінки історії молодіжної політики НСДАП у 1922–1945 рр.; простежено основні етапи становлення німецької жінки в тоталітарному суспільстві нацистської держави з акцентом на антисемітському аспекті.

**Висновки:** Загалом, протягом 1932–1936 рр. під егідою Бальдура фон Шираха «Гітлерюгенд» вдалося досягти цілей, поставлених лідером НСДАП: усі основні німецькі молодіжні організації були або ліквідовані, або асимільовані; «Гітлерюгенд» стала єдиною молодіжною організацією Третього райху; було прибрано до рук майно та функції державних установ, які працювали з молоддю за часів Веймарської Німеччини (1919–1933); відбулося створення нової організаційної структури тоталітарної форми. «Ідеальна німецька жінка» повинна була відповідати ідеологічним принципам, які є чотирма принципами «К» – Кіндер, Кірхе, Кюхе, Клейдунг (діти, церква, кухня, одяг), і які були актуальними в Німеччині ще до диктатури Адольфа Гітлера.

**Ключові слова:** Третій райх, нацизм, антисемітизм, «Спілка німецьких дівчат», «Гітлерюгенд», НСДАП, політика.

Актуальність теми дослідження не викликає сумніву: в сучасному світі продовжує існувати агресивний націоналізм і антисемітизм, неонацизм та численні праворадикальні рухи; стурбованість у модерному суспільстві також викликає і діяльність екстремістських партій, які звернули свою увагу на роботу з молодим поколінням, створюючи молодіжні підрозділи – філії – осередки, так само, як це було колись зроблено в 1922 р. керівництвом НСДАП. В європейській історії ХХ ст. навряд чи знайдеться інша більш вивчена тема, ніж історія

німецького фашизму, але й досі немає вичерпних відповідей на багато питань.

На сьогодні вже накопичено велику кількість наукових розвідок щодо генези німецького варіанту фашизму. Так, надрукована у ФРН ще 25 років тому «Бібліографія націонал-соціалізму», зібрана доцентом Манхеймського університету Міхаелем Рюком, має обсяг 1428 сторінок і охоплює 20356 назв робіт, опублікованих у Західній Європі та США<sup>1</sup>. За підрахунками російського вченого Юрія Галактионова, лише за 5 років після виходу з друку цієї бібліографії, кількість робіт про нацизм (якщо враховувати і праці, опубліковані в Східній Європі та СНД) зростає ще на 2000 одиниць<sup>2</sup>. Дослідницька робота була продовжена, безумовно, і в ХХІ ст. Незважаючи на вагомий обсяг вже наявних робіт, історики мають ще висвітлити окремі аспекти цієї проблематики. Наприклад, не розкрита «проблема співвідношення в нацистській системі панування терору, пропаганди та організаційно-політичного впливу в різні періоди існування режиму та пов'язане з цим питання щодо ролі та взаємодії допоміжних і «до-чірних» організацій НСДАП (СС, СД, СА, гестапо, «Гітлерюгенд» тощо) у системі репресій та маніпулювання суспільною свідомістю»<sup>3</sup>. Питання про створення та функціонування нацистських молодіжних підрозділів, безумовно, вже були неодноразово об'єктом вивчення і в СНД, і за його межами – про це свідчать наукові розвідки А. Єрмакова<sup>4</sup>, С. Корміліцина<sup>5</sup>, О. Пленкова<sup>6</sup>, Г. Супригіної<sup>7</sup>, Г. Кноппа<sup>8</sup>, М. Клауса<sup>9</sup>, А. Кльонне<sup>10</sup>, М. Катера<sup>11</sup> та інших. Дослідники німець-

<sup>1</sup> Michael Ruck, *Bibliographien zum Nationalsozialismus* (Köln, 1995).

<sup>2</sup> Юрий Галактионов, «Основные итоги изучения феномена национал-социализма к концу XX века», *Германия и Россия в XX веке: две тоталитарные диктатуры, два пути к демократии* (Тези доповідей учасників міжнародної наукової конференції, присвяченій 10-річчю об'єднання Німеччини, Кемерово, 19–22 вересня 2000 р.): 288–294.

<sup>3</sup> Юрий Галактионов, «Феномен национал-социализма. Нерешенные проблемы истории. Взгляд с рубежа XXI века», *Германия и Россия: События, образы, люди 3* (2000): 91–98.

<sup>4</sup> Александр Ермаков, «Союз немецких девушек в годы Второй мировой войны», *Ярославский педагогический вестник 2* (2010): 89–97.

<sup>5</sup> Сергей Кормилицын, *III Рейх. Гитлерюгенд* (Санкт-Петербург: Нева, 2004).

<sup>6</sup> Олег Пленков, *Третий Рейх. Нацистское государство* (Санкт-Петербург: ОЛМА Медиа Групп, 2004).

<sup>7</sup> Галина Супрыгина, *Молодежная политика национал-социалистического режима* (Томск: Томский университет, 1993).

<sup>8</sup> Гвидо Кноп, *«Дети» Гитлера* (Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2004).

<sup>9</sup> Martin Klaus, *Madchen in der Hitler-Jugend. Die Erziehung zur deutschen Frau* (Köln, 1980).

<sup>10</sup> Arno Klönne, *Jugend im Dritten Reich* (München: PapyRossa, 1995).

<sup>11</sup> Michael Kater, *Hitler youth* (Cambridge: Harvard University Press, 2004).

кого нацизму давно зайняті пошуками відповіді на питання про те, як націонал-соціалістам вдалося залучити на свій бік мільйони німецьких жінок, перетворити їх не тільки на переконаних прихильниць гітлерівського режиму, а й на співучасниць нацистських злочинів, а дослідження історії «Союзу німецьких дівчат», «Гітлерюгенду», «Віра та Краса» тощо, якраз може дати відповідь на це та інші питання. Джерельною базою для цієї наукової розвідки стали численні праці, спомини, мемуари діячів Третього райху (А. Гітлера, Б. фон Шираха, Г. Шольтц-Клінк, Ю. Рюдігер), функціонерів молодіжних підрозділів, матеріали ЗМІ, юридичні документи аналізованої доби тощо<sup>12</sup>.

Завданням статті є дослідити звичайний (типовий) шлях німецької жінки за доби існування Третього райху, зробивши наголос на антисемітському аспекті виховання.

Після провалу «пивного путчу» в листопаді 1923 р. Адольф Гітлер був засуджений на 5 років ув'язнення в тюремній фортеці міста Ландсберг-на-Лехі. Саме там, «насолоджуючись таким приємним видом з камери, полудневими прогулянками в саду, улюбленими стравами»<sup>13</sup> та «компанійським проведенням часу – на додатковому процесі, який відбувся відразу ж після першого суду над учасниками пивного путчу», було засуджено ще близько 40 учасників путчу, яких згодом теж направили до камер Ландсберга-на-Лехі<sup>14</sup>, – фюрер взявся за написання так званої «Біблії націонал-соціалізму» – книжки, якій він спочатку дав претензійну назву «Чотири з половиною роки боротьби проти брехні, безглуздості та боягузтва». Трохи згодом провідний партійний видавець НСДАП та особистий приятель фюрера ще з баварського гарнізону Макс Амман скоротив цю назву до лаконічного вислову «Моя боротьба». Книга «Моя боротьба» написана від першої особи і являє собою еkleктичну безсистемну суміш з автобіографічних спогадів А. Гітлера, цитат з різних ідеологічних трактатів та персональних міркувань лідера НСДАП про майбутнє Німеччини. Незважаючи на це, саме в ній наявні – хай не завжди в чітко упорядкованій формі – усі основні елементи нацистського світогляду. Невипадково вже в передмові фюрер заявив, що «для того, щоб наше

<sup>12</sup> Адольф Гітлер, *Моя боротьба* (Каунас: ГПО «Гинтарс», 1992); Baldur von Schirach, *Die Hitler Jugend. Idee und Gestalt* (Leipzig, 1934); Gertrud Scholtz-Klink, *Spartacus Educational*, дата звернення 10 листопада, 2020, <https://spartacus-educational.com/GERwomen.htm>; Jutta Rüdiger, «Interviewed by C. Haste, for her book "Nazi Women"», *Spartacus Educational*, дата звернення 10 листопада, 2020, <http://spartacus-educational.com/2WWgirls.htm>.

<sup>13</sup> М. Иванов, пер. з англ. Штурм власти (Москва: ТЕРРА, 1997).

<sup>14</sup> Йоахим Фест, *Гітлер: біографія*, т. 3 (Пермь: «Алетейя», 1993).

вчення знайшло собі завершений виклад, принципова сутність його повинна бути зафіксована письмово»<sup>15</sup>.

Спектр тем, яких торкався фюрер у своїй праці, досить широкий та різноманітний: від глобальних проблем, щільно пов'язаних із зовнішньополітичною орієнтацією Німеччини в повоєнному світі, до проблем проституції, інституту шлюбу, освіти і поширення сифілісу тощо. Самій проблемі молодіжного виховання приділено понад 17 сторінок. Це говорить про те, що вже в 1923 р. А. Гітлер відчував у молоді саме ту соціальну базу, на котру він бажав спиратись під час приходу до влади. Своїм найпершим завданням Гітлер вважав «захист і систематичну підтримку кращих елементів раси»<sup>16</sup>, починаючи від дитини до дорослого члена суспільства. Провідним гаслом майбутньої виховної роботи мали б, на думку А. Гітлера, стати такі слова:

Держава бачить своє головне завдання не в тому, щоб накачувати наших дітей можливо завеликою кількістю знань, а насамперед у тому, щоб виростити цілком здорових людей. Лише в другу чергу ми будемо думати про розвиток духовних здібностей. Але й у цій сфері ми будемо думати насамперед про те, щоб розвинути в нашій молоді характер, волю, силу, рішучість, а разом із цим ми будемо систематично працювати над тим, щоб розвинути в ній і почуття відповідальності. Лише в останню чергу ми будемо думати про суто шкільні твори<sup>17</sup>.

А. Гітлер при цьому вже заздалегідь виходив з того, що НСДАП не потрібні слабкі, хоча б і всебічно розвинені люди, — націонал-соціалізму потрібні лише «фізично здорові люди з твердим характером, рішучі й енергійні». Фізичне здоров'я молоді, на думку А. Гітлера, ставало надбанням нації і держави.

У нашій державі турбота про фізичний розвиток не буде залишена кожній окремій особі, не буде тільки завданням батьків. Ні, цій проблемі сама держава присвятить величезну увагу, тому що це є проблема самоствердження нації, здоров'я якої і покликана захищати держава<sup>18</sup>.

Виховну роботу А. Гітлер вважав за необхідне почати з юних дітей, зокрема й в антисемітському аспекті, і також домогтися того, щоб вони народили Батьківщині здорових дітей. Саме цим А. Гітлер хотів закласти основу для створення «дійсно здорового потомства».

Окрім фізичного виховання, держава повинна була, на думку А. Гітлера, виховувати характер, відданість, вірність, готовність до

<sup>15</sup> Гітлер, *Моя боротьба*.

<sup>16</sup> Гітлер, *Моя боротьба*, 313.

<sup>17</sup> Гітлер, *Моя боротьба*, 342.

<sup>18</sup> Гітлер, *Моя боротьба*, 314.

самопожертви, уміння тримати таємницю тощо — ті чесноти, які необхідні молоді. Завдяки системі виховання А. Гітлер сподівався якщо не цілком знищити, то хоча б пом'якшити «вади» тогочасного німецького суспільства. Особливу велику увагу він приділяв вихованню сили волі та рішучості, систематичному культивуванню почуття відповідальності, умінню зробити рішучий крок. «Краще твердий наказ, ніж ніякого наказу, — писав А. Гітлер, — ... краще, щоб наша молодь відповідала на запитання іноді не зовсім правильно, ніж не відповідала зовсім»<sup>19</sup>. Окрім цього, А. Гітлер бажав, щоб «вже з юного віку ми виховували у нашої молоді повагу до націоналізму». Він писав:

Вінець усіх завдань нашої постановки виховання повинен полягати в тому, щоб із усією виразністю поставити перед молоддю в першу чергу проблему раси. І розумом, і почуттям наша молодь має зрозуміти, що це головна з головних, провідна з провідних проблем сьогодення. Жоден юнак, жодна дівчина не повинні залишати власної школи, не зрозумівши до кінця, яке надзвичайне значення має це питання щодо чистоти крові. ... Адже ми повинні завжди пам'ятати, що будь-яке фізичне і розумове виховання в остаточному підсумку може бути корисно лише для тих людей, хто зрозумів насамперед принципову важливість расової проблеми... якщо ми зуміємо на зазначених моментах реформувати всю справу виховання під кутом зору саме збереження чистоти раси<sup>20</sup>.

З вищезазначеного можна припустити наступну концепцію нацистського виховання, над якою розмірковував А. Гітлер у 20-х рр. минулого століття: мінімум життєво необхідних знань при активному націоналістичному та расистському накачуванні підлітків дозволить контролювати середовище духовних інтересів молоді взагалі. Разом із цим — постійна фізична підготовка. Ці роздуми, викладені Гітлером у 1923–1924 рр. на папері, тоді здавались черговими, дещо безглуздими ідеями скандально відомого регіонального ватажка правих радикалів, але вже десять років потому, після приходу до влади НСДАП, вони будуть із завзятістю втілюватись у життя. Задовго до цього, відштовхуючись від ідей фюрера стосовно німецької молоді, деякі з них будуть використані при розбудові саме оргструктур «Гітлерюгенду», «Спілки німецьких дівчат», «Віра та Краса» тощо.

Уже в партійній програмі нацистської партії — «25 пунктів», прийнятій 24 лютого 1920 р., низка положень спеціально порушувала молодіжне питання. Зокрема, у пункті 20-му мова йшла про те, щоб

<sup>19</sup> Гітлер, *Моя боротьба*, 320.

<sup>20</sup> Гітлер, *Моя боротьба*, 322.

дати можливість кожному здібному зразковому німцю здобути вищу освіту і таким чином досягнути відповідного становища. Держава має провести докорінну реформу всієї справи народної освіти. Навчальні плани всіх навчальних закладів повинні бути пристосовані до практичних потреб. Школа має прищеплювати дітям ідею держави вже з самого початку їхнього свідомого життя (так зване «вітчизнознавство»). Ми вимагаємо навчання за рахунок держави особливо обдарованих дітей бідних батьків незалежно від стану чи професії останніх<sup>21</sup>.

До нього долучався пункт 21-й про те, що

держави має турбуватися про підвищення рівня охорони здоров'я через охорону матері або дитини, заборони дитячої праці, введення в законодавчому порядку обов'язкової гімнастики та спорту з метою підвищення рівня фізичної підготовки, нарешті, через найширшу підтримку всіх спілок, які займаються фізичним вихованням молоді<sup>22</sup>.

Це було не випадково. У цей час НСДАП потребувала мобілізації «політичної піхоти», й неодноразово зверталась, через власних лідерів, саме до німецької молоді. Наприклад, у 1922 р. А. Гітлер, виступаючи на мітингу в Мюнхені, заявив:

Молода людина, яка зараз не піде туди, де врешті-решт вирішується доля її народу, хто зараз тільки вивчає філософію та сидить дома за книжками або стовбичить вдома, той не є німецьким юнаком. Я закликаю Вас: вступайте до наших штурмових загонів<sup>23</sup>.

Мова йшла про те, що з 5 жовтня 1921 р. нацисти почали створювати власну постійну армію – згодом сумнозвісні загони штурмовиків (СА). Пропаганда нацистів враховувала вікову психологію молодіжної аудиторії, традиційно романтичні прагнення молоді, тягу до уніформи та зброї тощо. У зверненнях НСДАП до німецької молоді постійно підкреслювалося – свідомість, самостійність, рішучість. Дуже популярним був у молоді веймарської доби нацистський заклик: «Новий час, нові символи, нові люди».

Дещо згодом, у 1930 р., один із провідних ідеологів нацистської партії Альфред Розенберг відверто визнав той факт, що серед великих завдань націонал-соціалізму окремою була проблема відчуження дітей сьогоденних буржуа, селян, робітників через ідеї, які були чужими для їхніх батьків<sup>24</sup>. Тому вже на початку 20-х рр. ХХ ст. керів-

ники нацистського руху усвідомили необхідність утворення власної оргструктури для впливу на молоде покоління Німеччини.

Для координації заходів серед підростаючого покоління в партії з лютого 1922 р. почав діяти так званий «Молодіжний відділ» НСДАП, який очолював Густав Адольф Ленк. Нова нацистська оргструктура отримала особливу назву «Юнгштурм Адольфа Гітлера» і була підпорядкована командуванню СА, із загонами яких мала однакову коричневу уніформу. Офіційне заснування нацистської молодіжної спілки відбулось 13 травня 1922 р. в Мюнхені, коли до його складу було зараховано 17 юнаків. Соціальний склад «Юнгштурму Адольфа Гітлера» був досить строкатим – охоплені націоналістичними ідеями молоді робітники, демобілізовані солдати, юні службовці, гімназисти, студенти та школярі.

Уже навесні 1922 р. А. Ленк дійшов висновку про те, що необхідно розділити спілку на фракції: 1) 14–16-річні та 2) 16–18-річні. Дещо згодом вони отримають і власні назви – «Юнгфольк» («Молодий народ») та «Гітлерюгенд» («Гітлерівська молодь»). Форми діяльності «Юнгштурму Адольфа Гітлера» також не вирізняли його серед будь-яких інших груп «фолькіше». Серед основних форм роботи з молоддю можна виділити: проведення «патріотичних вечорів», організація дискусійних клубів, спільні (для осіб чоловічої та жіночої статі) туристичні походи по країні, спортивні заходи, рухливі ігри, участь у загальнопартійних заходах тощо. Одночасно при цьому слід враховувати той факт, що на практиці будь-яка повсякденна діяльність молодіжних осередків організації А. Ленка була повністю підконтрольною керівництву й потребам «штурмових загонів» – СА.

Як тільки хлопці з «Гітлерюгенду» почали об'єднуватися в місцеві локальні групи, їхні подружки-дівчата швидко теж почали слідувати за ними. Більшість функціонерок молодіжних жіночих організацій НСДАП були введені до націонал-соціалізму їхніми старшими братами і невдовзі почали формувати свої власні групи, які отримали назву «Гітлерівське молодіжне сестринство» – «Hitlerjugend Schwesternschaften»<sup>25</sup>, або сестринські громади.

Зауважимо, що протягом 20-х рр. ХХ ст., за умов дії найдемократичнішої на той час в Європі Веймарської конституції 1919 р., політика ще залишалась майже виключно чоловічою справою. Листопадова революція 1918–1919 рр. ввела в повсякденний обіг у Німеччині новий політичний порядок, заснований на демократичному досвіді

<sup>25</sup> Wieland Giebel, ред., «Warum ich Nazi wurde» – *Biogramme früher Nationalsozialisten* (Berlin: Berlin Story Verlag. DieeinzigtartigeSammlungdesTheodore Abel, 2018).

<sup>21</sup> Klaus, *Madchen in der Hitler-Jugend*, 14.

<sup>22</sup> Klaus, *Madchen in der Hitler-Jugend*, 14.

<sup>23</sup> Adolf Hitler, *Sein Gebaren und seine Reden* (München, 1929).

<sup>24</sup> Alfred Rosenberg, "Rebellion der Jugend," *National-sozialistische Monatshefte* 1 (1930).

Південної Америки та Західної Європи. Він приніс німецьким жінкам надію на збільшення індивідуальної свободи, на доступ до нових кар'єрних ресурсів, до нового «соціального ліфту» на теренах постреволюційного суспільства. Уперше в німецьких землях жінки проголосували на виборах у січні 1919 р. до Установчих Зборів молоді республіки, а рівність жінок й чоловіків уперше була зафіксована на папері та у правовому полі у Веймарській конституції 1919 р. Безумовно, що це був велетенський прорив, адже за кайзерівської доби до 1908 р. жінкам Німеччині взагалі забороняли будь-яку політичну діяльність.

Перша світова війна, занепад монархії Гогенцоллернів та Листопадова революція відкрили німецьким жінкам політичну сферу діяльності. Протягом 20-х рр. минулого століття «залучання німецьких жінок до формування та діяльності правих рухів було мінімальним»<sup>26</sup>. Це можна пояснити тим, що чоловіки не бажали відмовлятися від маскулінного домінування на політичній арені, а «жіноче питання» вважали другорядним порівняно із загальнонаціональними проблемами. Представники політичного табору «фьолькіше», до якого належали й нацисти, «спирались на “чоловічий світ поля битви, а не на жіночий світ домашнього фронту”»<sup>27</sup>.

Тим часом у 1920-х рр. набагато розширився спектр політичних та індивідуальних свобод для пересічних німців і німкенів: свобода самовираження, дозвілля, мобільності, торгівлі, доступ до державної служби тощо. Проте в постреволюційному хаосі та невпевненості модернізації й веймарської демократії для консервативно налаштованих жінок саме відродження традицій і порядку ставало дедалі привабливішою перспективою. У цей час політичні суперечності зазвичай вирішували через «всевладдя» райхспрезидента (ст. 48 про надзвичайні повноваження президента, названа згодом статтею про «президентську диктатуру»). На підставі цієї статті президент мав право за допомогою збройної сили примусити будь-яку землю «виконувати обов'язки, покладені на неї Конституцією або імперським законом», а також вживати заходів у разі «серйозного порушення громадської безпеки і порядку» або загрози такого порушення. При цьому він міг повністю або частково призупинити дію статей про основні права німців або шляхом позачергових виборів.

За веймарську добу німці та німкені майже весь час перебували в атмосфері перманентних виборчих кампаній і політичного

<sup>26</sup> Венді Лауер, *Фурії Гітлера. Німецькі жінки у нацистських полях смерті*, пер. з англ. В. Іваненко (Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2020), 43.

<sup>27</sup> Лауер, *Фурії Гітлера*, 43.

агітпропу, що зазвичай сполучала в собі масову рекламу та залякування; республіка відправляла виборців до дільниць знову і знову. Так, протягом 1919—1932 рр. до влади у країні приходила 21 урядова коаліція. Саме в «такій непевній атмосфері конфліктів, безперервних виборів, наростання інфляції, приголомшливих і захопливих модерних перспектив ставали повнолітніми жінки»<sup>28</sup>, які згодом братимуть участь у роботі жіночих нацистських організацій Третього райху.

У 20-х рр. ХХ ст. НСДАП не була найбільш прийнятним варіантом для німецьких жінок, оскільки нацисти не приймали жінок до лав партії; жіночих прізвищ не було в їхніх виборчих бюлетенях; жодна жінка не входила до нацистського керівництва, А. Гітлер взагалі був неодруженим. Проте ще в 1920 р. 10,5% у лавах нацистської партії становили жінки; на перших виборах до райхстагу в 1924 р. нацисти отримали 1918 тис. голосів виборців, серед яких були й голоси жінок<sup>29</sup>. До речі, щодо становища жінок у добу Веймарської Німеччини та Третього райху зауважимо, що в модерній історіографії паралельно існує дві полярні точки зору. Перша – нацизм був найбільш реакційною політичною течією, що намагалась і позбавити жінок їхніх прав, і принизити їх соціальний статус<sup>30</sup>. Друга – за доби Третього райху становище німецьких жінок порівняно з веймарською добою практично не змінилось<sup>31</sup>. Одночасно модерні дослідження не дають відповіді на питання щодо причин голосування за НСДАП саме жіночого електорату<sup>32</sup>.

У 20-ті рр. минулого століття нацисти дозволяли німецьким жінкам марширувати в уніформі кольору «хакі»; надавати медичну допомогу постраждалим у бійках з політичними ворогами членам НСДАП («Сестри Червоної свастики»); боротись за соціальну і політичну інтеграцію жінок у національну спільноту («Жіноча Ліга битв»); працювати на виборчих дільницях, збирати кошти для потреб партії, розповсюджувати агітаційні матеріали тощо. Так, одна з ранніх активісток нацистського жіночого руху в Берліні Єрна Гюнтер згадувала, як тривало політичне пробудження жінок у нацистському русі:

<sup>28</sup> Лауер, *Фурії Гітлера*, 45.

<sup>29</sup> Едуард Шульц, *От Веймарской республики к Третьему рейху: Электоральная история Германии 1920-х – начала 1930-х гг.* (Москва: Ленанд, 2016), 222.

<sup>30</sup> Renate Wiggershaus, *Frauen unterm Nationalsozialismus* (Wuppertal: P. Hammer, 1984); Lisa Pine, *Nazi Family Policy, 1933–1945* (Berg Publishers, 1997).

<sup>31</sup> Ute Frevert, *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation* (Berg Publishers, 1989); Sebastian Haffner, *The Meaning of Hitler* (Harvard: Harvard University Press, 1983).

<sup>32</sup> Шульц, *От Веймарской республики к Третьему рейху*, 46.

Жінки не могли залишатись осторонь цієї боротьби, оскільки йшлося також і про їхнє майбутнє, і про майбутнє їхніх дітей... Тоді ми почули промову першого націонал-соціалістичного доповідача. І ми слухали. Ми почали відвідувати більше зібрань. Ми почули самого фюрера... Чоловіки були на передовій боротьби. Жінки тихо виконували свій обов'язок. Багато матерів уночі тривожно прислухалися, щоб почути кроки синів, які повернулися. Багато жінок пильно вдвлялися в темряву берлінських вулиць, щоб побачити свого чоловіка або сина, який ризикував здоров'ям і життям заради боротьби з недолюдками. Багато агітаційних листівок було підготовлено для того, щоб штурмовики залишили їх у поштових скриньках. Багато безцінних годин було проведено на кухнях і в кімнатах «коричневосорочечників». Завжди збирали кошти. Нову віру проповідували з вуст до вуст. Жодне зусилля задля партії не здавалося надмірним, жоден шлях не видавався надто довгим<sup>33</sup>.

Хоча гітлерівські молодіжні групи вже існували протягом декількох років, з 1922 р., «Гітлерюгенд» як організація була заснована офіційно тільки на з'їзді партії в 1926 р. у Веймарі (Тюрінгія). Тоді партійний з'їзд націонал-соціалістів перенесли з Мюнхена до Веймара. Річ у тім, що після звільнення А. Гітлера з в'язниці за участь у «пивному путчі» його визнали особою, що винна в державній зраді. На цій підставі фюреру заборонили виступати публічно в усій Німеччині, окрім Тюрінгії, де у ландтазі працювала міцна когорта депутатів від НСДАП. Для А. Гітлера саме Тюрінгія стала яскравим прикладом того, як можна зруйнувати систему веймарської демократії зсередини. Отже, 3–4 липня 1926 р. на другому партійному з'їзді НСДАП, за пропозицією гауляйтера Франконії Юліуса Штрейхера, молодіжна інституція партії отримала нову назву «Гітлерюгенд – Спілка німецької робітничої молоді» і була офіційно визнана єдиною молодіжною організацією НСДАП. За рекомендацією А. Гітлера лідером «Гітлерюгенду» було призначено саксонського молодіжного активіста Курта Грубера, який отримав титул «райхсгендфюрера», посаду референта фюрера з молодіжних питань і ввійшов до складу «імперського керівництва НСДАП».

Лише в 1930 р. був заснований «Союз німецьких дівчат», що замінив «сестринські громади», що діяли інколи неузгоджено, і тільки в 1932 р. цей союз став частиною «Гітлерюгенду». В умовах конкуренції за потенційний електорат до складу «Гітлерюгенду» були включені так звані «молодіжні» підрозділи для дітей віком з 10 до 14 років: «Юнгфольк» («Молодий народ») для хлопців і «сестринські громади»

для дівчат. Метою нових складових частин «Гітлерюгенду» було «виховання расової самосвідомості молодих німців через спільну роботу, подорожі, ігри та фізичні вправи»<sup>34</sup>.

Згідно з даними за 1930 р., до складу «Гітлерюгенду» входило 18 тис. осіб, які працювали в 450 місцевих організаціях у 35 округах<sup>35</sup>. На той час це становило 0,2% від усієї німецької молоді. Саме тому фюрер, якому на початку 30-х рр. XX ст., як ніколи раніше, необхідна була масова підтримка виборців, пішов на кадрові зміни в керівництві «Гітлерюгенду». 30 жовтня 1931 р. «Фолькішер Беобахтер» (Центральний друкований орган НСДАП) опублікувала наказ А. Гітлера, у якому зазначалося:

1. У рамках вищого керівництва СА заснувати нову посаду райхсгендфюрера (райхсфюрера у справах молоді).

2. Райхсфюрер підпорядковується безпосередньо шефу штаба СА. Райхсгендфюрером я призначаю товариша по партії Бальдур фон Шираха.

3. До сфери роботи райхсгендфюрера належать:

- НСНСТС (Націонал-соціалістичний німецький студентський союз);

- «Гітлерюгенд»;

- НСШС (Націонал-соціалістичний шкільний союз).

4. Райхсгендфюрер є референтом для всіх цих трьох організацій і відповідає у штабі вищого керівництва СА за всю молодіжну політику. Він несе персональну відповідальність за всі організаційні проблеми в молодіжному питанні. Його ранг дорівнює чину групенфюрера<sup>36</sup>.

Таким чином, починаючи з жовтня 1931 р., Бальдур фон Ширах координує діяльність усіх молодіжних інституцій НСДАП.

Наступний, 1932 р., також стає роком досить швидкого зростання лав «Гітлерюгенду». В умовах «великої депресії» нацисти кинули в молодіжні маси нові привабливі гасла: «Роботу і хліб», «Кінець відсотковому рабству», «Рівність, право та воля», «Захопимо місця своїх старих» тощо. Саме в цей час Б. фон Ширах здійснив і організаційну перебудову нацистської молодіжної спілки. Відтепер «Гітлерюгенд» складався з 4 підрозділів: власне «Гітлерюгенд» – юнаки віком від 14 до 18 років; «Юнгфольк» – хлопці від 10 до 14 років; «Юнгемдельн» – дівчата від 10 до 14 років; «Спілка німецьких дівчат» – дівчата від 14 до 18 років. Усі складові мали чітку ієрархічну вертикальну структуру: області, округи, товариства тощо. Оновлена організація

<sup>34</sup> Martin Klaus, *Mädchen im Dritten Reich* (Köln, 1983).

<sup>35</sup> Karl-Heinz Huber, *Jugend unterm Hakenkreuz* (Frankfurt/M, 1986).

<sup>36</sup> Huber, *Jugend unterm Hakenkreuz*.

<sup>33</sup> Erna Günther, "Wir Frauen im Kampf um Deutschlands Erneuerung," *NS-Frauen Warte*, 25 лютого 1934 (№ 17).

являла собою, у певному розумінні, піраміду підпорядкування. За зразок була взята звичайна бойскаутська система управління. На чолі цієї піраміди було Імперське керівництво у справах молоді НСДАП, представлене Б. фон Ширахом. Згодом воно матиме навіть окремі департаменти, чітко пов'язані з окремими сферами молодіжної політики, — освітніх справ, туризму, з питань уніформи та символіки, довійськова підготовка, фінансово-адміністративна служба тощо.

Призначення Паулем фон Гнденбургом А. Гітлера на посаду райхсканцлера 30 січня 1933 р., а згодом закон «Щодо надання уряду “національної концентрації” надзвичайних повноважень» від 24 березня 1933 р. поклали край існуванню веймарської демократії. В умовах генези Третього райху розширилися й завдання нацистського молодіжного руху. Відтепер це було:

- виховання всієї німецької молоді згідно з ідеологією НСДАП;
- тотальна підготовка молоді до «боротьби за волю»;
- виховання майбутніх партійних кадрів.

Прорив НСДАП до важелів державної влади мав наслідком і зміну пріоритетної мети Б. фон Шираха. Уже 30 січня 1933 р. Б. фон Ширах публічно заявив про те, що «відтепер “Гітлерюгенд” прагне стати єдиною організацією німецької молоді».

Також було проголошено, що «Гітлерюгенд» бере під власний контроль всі сфери життя молодих німців: ідейно-політичні, профспілкові, соціальні, культурні, оздоровчі тощо, під гаслом «Молодь має керувати молоддю»<sup>37</sup>.

Тому з початку 1933 р. в Німеччині була розгорнута пропагандистська кампанія з поглинання інших молодіжних спілок, організацій і груп «Гітлерюгендом». Нацистські заходи з реформування сталої за часів існування Веймарської республіки системи молодіжних організацій мали наслідком лавиноподібне зростання кількості членів власне «Гітлерюгенду». Якщо в 1933 р. в ньому було вже 2,3 млн., у 1934 р. — 3,6 млн., то в 1935 р. — 5,4 млн. членів<sup>38</sup>. Безумовно, що керування подібною масовою структурою вимагало упорядкування внутрішньої організації нацистської молодіжної спілки. У 1933–1934 рр. Б. фон Ширах провів кампанію з реформування «Гітлерюгенду». Без змін залишилася вікова й статева структура союзу. Як і раніше, підлітки віком 10–14 років входили в «Юнгфольк»; 14–18 років — у «Гітлерюгенд»; дівчата віком 10–14

<sup>37</sup> Hans-Ulrich Thamer, *Verfügung und Gewalt. Deutschland 1933–1945* (Berlin, 1986).

<sup>38</sup> Matthias von Hellfeld, та Arno Klönne, *Die betrogene Generation Jugend in Deutschland unterm der Faschismus* (Köln: Pahl-Rugenstein, 1985).

років — у «Юнгемеделі»; 14–18 років — у «Спілку німецьких дівчат». Крім того, були засновані молодіжні організації, які раніше не існували взагалі. Відтепер хлопці з 6 до 10 років входили до учнівської організації «Пімф», а дівчата з 17 до 21 року — до об'єднання «Віра та краса». Під час цієї кампанії був встановлений новий територіальний розподіл «Гітлерюгенду» на регіональні, обласні, районні, комунальні та квартальні організації. Уся територія Третього райху була розподілена на 5 регіонів: південь, північ, схід, захід та центр. Кожен з цих регіонів включав у себе 6–8 земель («гебіт»). У кожній області знаходилося по декілька загонів «Гітлерюгенду», «Юнгфольку», «Юнгемеделя», «Спілки німецьких дівчат». Взагалі було 42 області і 223 загони. Кожен загін (Bann) складався з 5 підрозділів (Unterbanne), кожен підрозділ — із 3 дружин (Gefolgschaft), кожна дружина — із 3 відділень (Schar), кожне відділення — із 3 ланок (Kameradschaft). Одночасно була визначена й чисельність складових нової структури: ланка — 10–15 осіб; відділення — 40; дружина — 150; підрозділ — 600<sup>39</sup>.

Прагнення лідерів «Гітлерюгенду» до монополії у сфері молодіжної політики Третього райху наштовхнулося на протидію і конкуренцію з боку інших складових нацистського режиму. Зокрема, проти безмежного розширення повноважень «Гітлерюгенду» виступали представники міністерств науки, освіти і виховання; економіки і навіть внутрішніх справ<sup>40</sup>. Їхня протидія трохи затримала прийняття спеціального закону щодо німецької молоді. Однак після того, як Б. фон Ширах проголосив 1936 р. «роком юної німецької нації» і розгорнув безпрецедентну агітаційну роботу серед позасоюзної молоді, а кількість членів «Гітлерюгенду» дійшла до 7 млн. осіб, ці перепони були подолані.

1 грудня 1936 р. Адольф Гітлер підписав «Закон про Гітлерюгенд», згідно з яким «Гітлерюгенд» отримав статус державної молодіжної організації. Обґрунтуванням була теза про те, що «від молоді залежить майбутнє німецького народу, а через це вся німецька молодь повинна бути підготовлена до своїх майбутніх обов'язків». Статті закону встановлювали:

1. Уся німецька молодь має вступити до «Гітлерюгенду».

2. Уся німецька молодь вдома, у школі, у «Гітлерюгенді» повинна навчатися фізично, розумово і морально в дусі націонал-соціалізму і служіння народу.

<sup>39</sup> Hellfeld, та Klönne, *Die betrogene Generation Jugend*.

<sup>40</sup> Christoph Schubert-Weller, *Hitlerjugend* (München, 1993).

3. Завдання виховання всієї німецької молоді покладається на райхсгендфюрера НСДАП. У зв'язку з тим, що він є імперським керівником німецької молоді Третього райху, він має статус вищого керівника з резиденцією в Берліні і підпорядковується безпосередньо райхсканцлеру і фюреру Третього райху Адольфу Гітлеру<sup>41</sup>.

Відтепер «Гітлерюгенд» став єдиною молодіжною організацією, що існувала на легальних підставах. Надзвичайні повноваження у сфері молодіжної політики були передані фюрером безпосередньо Б. фон Шираху. Відбулася повна уніфікація «Гітлерюгендом» інших молодіжних рухів.

У 1932–1936 рр. під проводом Б. фон Шираха «Гітлерюгенд» у цілому успішно виконав поставлені лідером НСДАП завдання:

1. Були викоренені або асимільовані всі основні молодіжні організації Німеччини.

2. «Гітлерюгенд» став єдиною молодіжною спілкою Третього райху. Привласнені майно і функції державних установ, що працювали з молоддю за часів Веймарської Німеччини (1919–1933 рр.).

3. Створена нова організаційна структура тоталітарного типу.

Після набрання чинності «Закону про молодь» від 1 грудня 1936 р. суттєві зміни торкнулись не лише юнаків, а й дівчат. Була введена окрема «дівоча повинність», а участь дівчат у роботі «Гітлерюгенду» стала обов'язковою. Тобто офіційно ідеологічна індокринація розпочалася на теренах Третього райху з 10 років. Засоби масової інформації пропагували ідеальний тип дівчини та «жінки-соратниці» «чоловіка-борця», яка допомагає тому в усіх діяннях на благо націонал-соціалізму. Згідно з цим образом, найвище призначення дівчини – стати жінкою, народити та виховати повноцінну та здорову дитину. Це її головний внесок у боротьбу за процвітання народу.

У нацистської еліти доби Третього райху був свій погляд на жіночу естетику, за яким краса – це результат гарної фізичної форми, здорової дієти, спортивних змагань, а не косметики. Тобто німкені не мали фарбувати нігті, вищипувати брови, користуватися помадою, бути надмірно худорлявими тощо. Фюрер та його оточення засуджували косметичний бум 1920-х рр., як «єврейську комерційну вигадку для знецінення німецької жіночності, що мала призвести до перетворення німецьких жінок на повій та до загальної расової дегенерації країни»<sup>42</sup>.

<sup>41</sup> "Gesetz über die Hitlerjugend vom 1 Dezember 1936," дата звернення 10 листопада, 2020, [www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01](http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01).

<sup>42</sup> Ulrike Gaida, *Zwischen Pflegen und Töten* (Berg, MabuseVerlag, 2006).

Загальнорозвивальні фізичні вправи, фігурне катання, катання на роликах, плавання, легка атлетика, гімнастика, акробатика передусім мали на меті виховання здорової німецької жінки, здатної народити здорову дитину. Більшість дівчат із бажанням відвідували ці заняття, оскільки вони сприятливо впливали на зовнішній вигляд, поставу, надавали їм впевненості у собі. Також цьому сприяли заняття шитвом, музикою, співом, народними та бальними танцями. Обов'язковими також були курси, присвячені гігієні, де дівчат навчали вмінню одягатися, зачісуватися, етикету тощо. Водночас саме там німкені знайомилися з основами «охорони здоров'я» або «расової гігієни».

За доби Третього райху ЗМІ, кіно, художня література, шкільні підручники тощо змальовували євреїв підступними розпусниками, дуже небезпечними для німецьких дівчат. Тобто у сексуалізованій формі антисемітизм проникав у найбільш інтимну, емоційну сферу людських взаємовідносин. Такий варіант антисемітизму був спеціально створений для жіночого населення Третього райху.

Також багато дівчат відвідували різноманітні курси домогосподарства при «Гітлерюгенді», де їх навчали різним видам рукоділля, кулінарії, нагляду за дітьми, навичкам організації родинного бюджету, надання першої медичної допомоги тощо. Для дівчат обов'язкове «світоглядне виховання» проводилося за скороченою програмою. Однак і вони повинні були знати біографічний шлях фюрера, історію націонал-соціалістичного руху та «Гітлерюгенду», історію Німеччини. При цьому вивчалися і специфічно жіночі теми – «Роль жінки в німецькій історії», «Завдання дівчат у націонал-соціалістичній державі» тощо. Також дівчата мали складати деталізовані родинні генеалогічні дерева. Специфікою програми світоглядного виховання німецьких дівчат був ухил занять в епос, народні казки, прислів'я тощо. Незважаючи на примусовість цих курсів, багато дівчат позитивно оцінювали їхні результати. Заняття сприяли розширенню їхнього культурного рівня, зміцнювали здоров'я, допомагали підготуватися до майбутнього родинного життя.

У «Спілці німецьких дівчат», окрім різних спортивних вправ, курсів з охорони здоров'я та домогосподарства, навчали марширувати та стріляти з пневматичних рушниць, як майбутніх «патріотичних берегинь» і потенційних солдаток. Також відбувається певне насадження культу материнства. І в «Майн Кампф», і неодноразово під час публічних виступів А. Гітлер наголошував на тезі: «в його державі мати – найважливіша громадянка». Саме за добу існування Третього



райху німецькі матері отримали те, чого не мали раніше під час існування Веймарської республіки (1919–1933 рр.):

1. Безумовне суспільне визнання.
2. Велику кількість державних послуг (соціальні виплати, більше дитячих садків, краще медичне обслуговування тощо).
3. Статус зірки на церемоніях нагородження почесним Хрестом німецької матері (бронзовим, срібним, золотим) у разі народження понад чотирьох дітей.

«Ідеальна німецька жінка» мала відповідати ідеологічним принципам, які діяли в Німеччині ще задовго до диктатури А. Гітлера, а саме – принцип чотирьох «К»: Kinder, Kirche, Küche, Kleidung (діти, церква, кухня, одяг). Ідеальна жінка, на думку німців, була щиро віддана родині і поважала ручну працю. Однак за доби Другої світової війни Німеччина стала потребувати жіночої робочої сили на військових заводах та інших підприємствах. Новий ідеал жінки – трудящої в ім'я перемоги – витіснив образ домогосподарки. За допомогою «Союзу німецьких дівчат» держава маніпулювала свідомістю підростаючого покоління дівчат, формувала систему «народних цінностей», основу яких становили постулати націонал-соціалістичного світогляду, расистські та мілітаристські ідеї, антисемітизм, а також активно пропагувала ідеальний тип дівчини: це жінка-супутниця, жінка-берегиня, жінка-валькірія; помічниця свого чоловіка, яка допомагає йому в його справах на благо націонал-соціалізму. Кожній німкені в часи Третього райху для того, аби стати повноправним членом суспільства, потрібно було бути частиною жіночої організації «Гітлерюгенд».

Усе починалось у 10 років, коли дівчинка ставала частиною «Союзу дівчаток»; у віці 14 років відбувався її перехід до середньої ланки – «Союзу німецьких дівчат». У віці 17 років дівчата ставали частиною товариства «Віра та краса», а у 21 рік, коли вони ставали повнолітніми, відбувався повноцінний перехід до «Націонал-соціалістичної жіночої організації». На цьому кроці закінчувалась діяльність молодіжної жіночої організації з підготовки дівчат до дорослого життя. З цього моменту вони ставали справжніми німецькими фрау і перед ними відкривалися нові можливості, нові соціальні ліфти. На жаль, вони були частиною режиму, який спочатку свого існування був приречений до занепаду, адже сповідував антигуманні цінності, тому їхнім мріям у цій імперії не судилося здійснитися.

## Bibliography

- Brandenburg, Hans-Christian. *Die Geschichte der Hitlerjugend. Wege und Irrwege einer Generation*. Köln, 1968.
- Ermakov, Aleksandr. "Sojuz nemeckih devushek v gody Vtoroj mirovoj vojny." *Jaroslavskij pedagogičeskij vestnik* 2 (2010): 89–97.
- Fest, Joachim. *Gitler: biografija*. T. 3. Perm': «Aletejja», 1993.
- Frevert, Ute. *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation*. Berg Publishers, 1989.
- Gaida, Ulrike. *Zwischen Pflegen und Töten*. Berg, MabuseVerlag, 2006.
- Galaktionov, Jurij. "Fenomen nacional-socializma. Nereshennye problemy istorii. Vzgljad s rubezha XXI veka." *Germanija i Rossija: Sobytija, obrazy, ljudi* 3 (2000): 91–98.
- Galaktionov, Jurij. "Osnovnye itogi izuchenija fenomena nacional-socializma k koncu XX veka." *Germanija i Rossija v XX veke: dve totalitarnye diktatury, dva puti k demokratii. Tezy dopovidei uchasnykiv mizhnarodnoi naukovoi konferentsii, prysviachenii 10-richchju obiednannia Nimechchyny, Kemerovo, 19–22 Veresnia 2000 r.*: 288–294.
- "Gesetz über die Hitlerjugend vom 1 Dezember 1936." Data zvernennia 10 Lystopada, 2020. [www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01](http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01).
- Giebel, Wieland, red. «Warum ich Nazi wurde» – *Biogramme früher Nationalsozialisten*. Berlin: Berlin Story Verlag. Dieeinzigartige Sammlung des Theodore Abel, 2018.
- Gitler, Adol'f. *Moja bor'ba*. Kaunas: GPO «Gintars», 1992.
- Günther, Erna. "Wir Frauen im Kampf um Deutschlands Erneuerung." *NS-Frauen Warte*, 25 Liutoho 1934 (№ 17).
- Haffner, Sebastian. *The Meaning of Hitler*. Harvard: Harvard University Press, 1983.
- Hellfeld, Matthias von, ta Arno Klönne. *Die betrogene Generation Jugend in Deutschland unterm der Faschismus*. Köln: Pahl-Rugenstein, 1985.
- Hitler, Adolf. *Sein Gebaren und seine Reden*. München, 1929.
- Huber, Karl-Heinz. *Jugend unterm Hakenkreuz*. Frankfurt/M., 1986.
- Ivanov, M., per. z anhl. *Shturm vlasti*. Moskva: TERRA, 1997.
- Kater, Michael. *Hitler youth*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.
- Klaus, Martin. *Mädchen im Dritten Reich*. Köln, 1983.
- Klaus, Martin. *Madchen in der Hitler-Jugend. Die Erziehung zur deutschen Frau*. Koln, 1980.
- Klönne, Arno. *Jugend im Dritten Reich*. München: PapyRossa, 1995.
- Knopp, Gvido. «Deti» Gitlera. Moskva: OLMA-PRESS, 2004.
- Kormilicyn, Sergej. *III Rejh. Gitlerjugend*. Sankt-Peterburg: Neva, 2004.

Lauer, Vendi. *Furii Hitlera. Nimetski zhinky u natsystykykh poliakh smerti*. Per. z anhl. V. Ivanenko. Kyiv: Ukrainyskyi tsentr vyvchennia istorii Holokostu, 2020.

Pine, Lisa. *Nazi Family Policy, 1933–1945*. Berg Publishers, 1997.

Plenkov, Oleg. *Tretij Rejh. Nacistskoe gosudarstvo*. Sankt-Peterburg: OLMA Media Grupp, 2004.

Rosenberg, Alfred. “Rebellion der Jugend.” *National-sozialistische Monatshefte* 1 (1930).

Ruck, Michael. *Bibliographien zum Nationalsozialismus*. Köln, 1995.

Rüdiger, Jutta. “Interviewed by C. Haste, for her book “Nazi Women”.” *Spartacus Educational*. Data zvernennia 10 Lystopada, 2020. <http://spartacus-educational.com/2WWgirls.htm>.

Schirach, Baldur von. *Die HitlerJugend. Idee und Gestalt*. Leipzig, 1934.

Scholtz-Klink, Gertrud. *Spartacus Educational*. Data zvernennia 10 Lystopada, 2020. <https://spartacus-educational.com/GERwomen.htm>.

Schubert-Weller, Christoph. *Hitlerjugend*. München, 1993.

Shul’c, Jeduard. *Ot Vejmarskoj respubliki k Tre’emu rejhu: Jelektoral’naja istorija Germanii 1920-h – nachala 1930-h gg*. Moskva: Lenand, 2016.

Suprygina, Galina. *Molodezhnaja politika nacional-socialisticheskogo rezhima*. Tomsk: Tomskij universitet, 1993.

Thamer, Hans-Ulrich. *Verfügung und Gewalt. Deutschland 1933–1945*. Berlin, 1986.

Wiggershaus, Renate. *Frauen unterm Nationalsozialismus*. Wuppertal: P. Hammer, 1984.

### Бібліографія

Brandenburg, Hans-Christian. *Die Geschichte der Hitlerjugend. Wege und Irrwege einer Generation*. Köln, 1968.

Ermakov, Aleksandr. “Sojuz nemeckih devushek v gody Vtoroj mirovoj vojny.” *Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik* 2 (2010): 89–97.

Fest, Joahim. *Gitler: biografija*. T. 3. Perm’: «Aletejja», 1993.

Frevert, Ute. *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation*. Berg Publishers, 1989.

Gaida, Ulrike. *Zwischen Pflegenunl Töten*. Berg, MabuseVerlag, 2006.

Galaktionov, Jurij. “Fenomen nacional-socializma. Nereshennye problemy istorii. Vzglyad s rubezha XXI veka.” *Germanija i Rossija: Sobytija, obrazy, ljudi* 3 (2000): 91–98.

Galaktionov, Jurij. “Osnovnye itogi izuchenija fenomena nacional-socializma k koncu XX veka.” *Germanija i Rossija v XX veke: dve totalitarnye diktatury, dva puti k demokratii*. Тези доповідей учасників міжнародної

наукової конференції, присвяченій 10-річчю об’єднання Німеччини, Кемерово, 19–22 вересня 2000 р.: 288–294.

“Gesefz über die Hitlerjugend vom 1 Dezember 1936.” Дата звернення 10 Листопада, 2020. [www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01](http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/hjgestz/06.01).

Giebel, Wieland, ред. «Warum ich Nazi wurde» – *Biogramme früher Nationalsozialisten*. Berlin: Berlin Story Verlag. DieeinzigartigeSammlung desTheodore Abel, 2018.

Gitler, Adol’f. *Moja bor’ba*. Kaunas: GPO «Gintars», 1992.

Günther, Erna. “Wir Frauen im Kampf um Deutschlands Erneuerung.” *NS-Frauen Warte*, 25 February 1934 (Nr. 17).

Haffner, Sebastian. *The Meaning of Hitler*. Harvard: Harvard University Press, 1983.

Hellfeld, Matthias von, and Arno Klönne. *Die betrogene Generation Jugend in Deutschland unterm der Faschismus*. Köln: Pahl-Rugenstein, 1985.

Hitler, Adolf. *Sein Gebaren und seine Reden*. München, 1929.

Huber, Karl-Heinz. *Jugend unterm Hakenkreuz*. Frankfurt/M, 1986.

Ivanov, M., пер. з англ. *Shturm vlasti*. Moskva: TERRA, 1997.

Kater, Michael. *Hitleryouth*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.

Klaus, Martin. *Mädchen im Dritten Reich*. Köln, 1983.

Klaus, Martin. *Madchen in der Hitler-Jugend. Die Erziehung zur deutschen Frau*. Koln, 1980.

Klönne, Arno. *Jugend im Dritten Reich*. München: PapyRossa, 1995.

Knopp, Gvido. «Deti» Gitlera. Moskva: OLMA-PRESS, 2004.

Kormilicyn, Sergej. *III Rejh. Gitlerjugend*. Sankt-Peterburg: Neva, 2004.

Lauer, Vendi. *Furii Hitlera. Nimetski zhinky u natsystykykh poliakh smerti*. Per. z anhl. V. Ivanenko. Kyiv: Ukrainyskyi tsentr vyvchennia istorii Holokostu, 2020.

Pine, Lisa. *Nazi Family Policy, 1933–1945*. Berg Publishers, 1997.

Plenkov, Oleg. *Tretij Rejh. Nacistskoe gosudarstvo*. Sankt-Peterburg: OLMA Media Grupp, 2004.

Rosenberg, Alfred. “Rebellion der Jugend.” *National-sozialistische Monatshefte* 1 (1930).

Ruck, Michael. *Bibliographien zum Nationalsozialismus*. Köln, 1995.

Rüdiger, Jutta. “Interviewed by C. Haste, for her book “Nazi Women”.” *Spartacus Educational*. Дата звернення 10 Листопада, 2020. <http://spartacus-educational.com/2WWgirls.htm>.

Schirach, Baldur von. *Die HitlerJugend. Idee und Gestalt*. Leipzig, 1934.

Scholtz-Klink, Gertrud. *Spartacus Educational*. Дата звернення 10 Листопада, 2020. <https://spartacus-educational.com/GERwomen.htm>.

Schubert-Weller, Christoph. *Hitlerjugend*. München, 1993.

Shul'c, Jeduard. *Ot Vejmarskoj respubliki k Tre'temu rejhu: Jelektoral'naja istorija Germanii 1920-h – nachala 1930-h gg*. Moskva: Lenand, 2016.

Suprygina, Galina. *Molodezhnaja politika nacional-socialisticheskogo rezhima*. Tomsk: Tomskij universitet, 1993.

Thamer, Hans-Ulrich. *Verfügung und Gewalt. Deutschland 1933–1945*. Berlin, 1986.

Wiggershaus, Renate. *Frauen unterm Nationalsozialismus*. Wuppertal: P. Hammer, 1984.

**Oleksandr Davlietov**

### **FROM A YOUNG GIRL TO A GENUIN FRAU: STAGES OF GERMAN WOMAN FORMATION WITHIN TOTALITARIAN SOCIETY OF THE THIRD REICH (ANTI- SEMITIC ASPECT)**

*The aim of the article is to reveal the concept of Nazi youth education represented by Adolf Hitler in his program work, the book “Mein Kampf” (“My Struggle”) which became a kind of “Nazi Bible” in the 20th century and would be embodied in everyday life in Germany during 1933–1945. The main features of the formation of national-socialist youth organisation on the territory of the Weimar Republic and the Third Reich, as well as Nazi politics regarding German girls and women, are analysed.*

*The First World War, the collapse of Hohenzollerns' monarchy and the November Revolution of 1918–19 resulted in the opening of political activity to German females. In the 1920s, Nazis made several permissions for women in Germany. For example, females were allowed: to march in a uniform of a khaki colour; to receive medical treatment to those who suffered after fights against political counterparts of the National Socialist German Workers' Party or the NSDAP (“Sisters of The Red Svastika”); to struggle for the social and political integration of women into the national community (“Women League of Struggle”); to work at polling stations; to promote propaganda material etc.*

*Besides, the NSDAP's breakthrough into the levers of state power resulted in a changing priority goal of B. von Schirach. Yet, on 30 January of 1933, Schirach publicly announced that “from that time “Hitlerjugent” aimed to become the only organisation of German youth”. Moreover, according to him, “Hitlerjugent” was going to take under its personal control all spheres of life of young Germans such as ideology and politics, trade unions, social and cultural life, healthcare etc. under the slogan “Youth must rule youth”.*

**Conclusions:** *In general, during 1932–1936, under the auspices of Baldur von Schirach, “Hitlerjugent” succeeded in achieving goals set by the leader of the NSDAP which are the following: all the major German youth organisations were either eliminated or assimilated; “Hitlerjugent” became the only youth organisation of the “Third Reich”; assigned property and functions of state institutions which used to work with the youth during the Weimar Germany (1919–1933); Creation of a new organisation structure of a totalitarian form took place.*

*A “perfect German woman” had to meet ideological principles, which are Four “K” principles – Kinder, Kirche, Küche, Kleidung (children, church, kitchen, clothes), and which had been relevant in Germany far before the dictatorship of Adolf Hitler. **The scientific novelty:** The author highlights underknown pages of the history of the NSDAP youth policy in 1922–1945, as well as reveals the main development stages of a German female in a totalitarian society of Nazi state under an anti-Semitic aspect.*

**Keywords:** *Third Reich, Nazism, antisemitism, “Society of German Girls”, “Hitlerjugent”, NSDAP, policy.*